

Nekaj dilem neformalne logike

1.

Za razmislek o logiki in kritičnem razmišljanju je morda koristno začeti pri zgodovini, ki je po eni strani dolga (2500 let), po drugi pa kratka (50 let). Zgodovinski izvor logike in kritičnega razmišljanja je filozofsko proučevanje dokazovanj in argumentacije. Ko prvi filozofi oblikujejo racionalno pojasnilo sveta, postulirajo osnovna počela – zrak, *apeiron*, ogenj, voda ..., iz katerih vse nastane in *sledi*. Ampak načela se med seboj razlikujejo, kdo ima potem prav? Še bolj pereča so socialna, legalna in praktična vprašanja – ali je družbeni red del človeške narave ali pa stvar dogovora, zakonov, konvencij? Ali naj bodo vsi politično enaki ali pa naj vladajo najpametnejši? Kako dokazati, da ti je sosed dolžan tri amfore olja? Trditve in stališča (o izvoru sveta, politični ureditvi, sosedovi krivdi) zahtevajo, da jih drugi priznajo in sprejmejo. Zato standardi argumentacije (kdaj je neko stališče dobro, upravičeno, utemeljeno, kdaj nekaj *sledi*) postanejo predmet filozofskega proučevanja, ki doseže vrh pri stoikih in Aristotelu. Aristotel proučuje tako formalno logiko z natančnimi pravili (silogistika) kot aplicirano, praktično logiko, v kateri so posebej zanimivi primeri sklepalnih prevar in zavajanja.

Ni odveč spomniti, da je bila logika, tudi kot proučevanje sofizmov, stoletja del izobraževalnega kanona, ena od sedmih *artes liberales*, ki naj bi razvijale splošno védenje in intelektualne veščine v nasprotju z ozko usmerjenim poklicnim in tehničnim izobraževanjem. Klasični Aristotelov spis »Zavrnitev sofistov« (*De sophisticis elenchis*), katalog zmot in navodil, kako se jim izogniti, je še v 12. stoletju sprožil razcvet logičnih raziskav o zmotah v teologiji, fiziki in logiki, ki je vodil tudi do znamenite sholastične teorije »supozicij«. Logika v izobraževanju je vključevala tako formalni del kot neformalni del (proučevanje zmot). O prvem je Kant v znamenitem *Predgovoru* k drugi izdaji *Kritike čistega uma* zapisal tole:

Da je *logika* stopila na to zanesljivo pot [znanosti] že od najstarejših časov, se da razbrati od tod, da ji že od *Aristotela* ni bilo treba narediti nobenega koraka nazaj, če ji seveda ne štejemo za izboljšavo npr. odstranitve nekaterih nepotrebnih subtilnosti ali

razločnejše določitve podanega, kar pa sodi prej k eleganci kot zanesljivosti znanosti. Pri logiki je zanimivo še to, da vse doslej tudi ni mogla narediti nobenega koraka naprej in se torej po vsem videzu zdi sklenjena in dovršena (Kant, 2001: 17).

Večkrat se je že izkazalo, da so filozofi precej šibki v izrekanju napovedi. Slabih petdeset let po teh besedah sta se začela revolucija (Boole, Frege) in silovit razcvet, zaradi katerega velja (formalna) logika danes za znanost, ki je v zadnjih sto letih doživela največji napredek. A kljub temu je do prve polovice 20. stoletja logika skoraj izginila iz izobraževalnega sistema, čeprav je vedno bila del filozofskega izobraževanja. Od leta 1960 je *formalna logika* spet del matematičnega izobraževanja, čedalje pomembnejša pa je v računalništvu in jezikoslovju.

V 60. letih 20. stoletja pa se predvsem v ZDA pojavi zahteva po bolj smiselni in uporabni izobrazbi in zanimanje za uporabo logike v vsakdanjem razmišljanju in argumentiranju o »resničnih« in vročih temah (etične in socialne dileme, politične in praktične odločitve, spomnimo se na študentsko gibanje, »flower-power«, vojno v Vietnamu itd.). S tem se začenja intenzivna novejša zgodovina proučevanja in poučevanja *neformalne logike* in *kritičnega razmišljanja*, ki je v določenih točkah morda bliže pravu kot pa matematiki. Poudarja vrednote miselne ekonomije, koherence, jasnosti, relevance in opozarja na osnovni cilj argumentacije, običajno razrešitev nekega spora. Formalno brezmadežen argument je lahko neučinkovit, če krši določena pravila – kadar ne upošteva, na koga je naslovljen in v kakšnem kontekstu. Znana je oznaka kritičnega razmišljanja J. Deweya (1910: 6):

Dejaven, vztrajen in pazljiv premislek o kateremkoli prepričanju ali obliki znanja glede na osnovo, ki ga podpira, in o sklepih, ki sledijo, konstituira reflektivno razmišljanje.

Če pa v vaš priljubljeni spletni iskalnik vtipkate »*critical thinking*« in rezultate smiselno združite, pa boste danes dobili nekaj takega kot:

Kritično razmišljanje je pazljiv razmislek o tem, ali naj sprejmemo, zavmemo ali se vzdržimo sodbe o nekem stališču. Namen kritičnega razmišljanja je raziskati situacijo, fenomen, vprašanje ali problem tako, da pridemo do sklepa, ki združi celotno dostopno informacijo, in ga lahko prepričljivo upravičimo. Kritično razmišljanje zahteva refleksiven odnos do sveta in zajema vrsto dispozicij, tehnike dobrega razmišljanja in jasne uporabe jezika, sposobnost jasnega izražanja idej, analizo zmot in pravila gradnje dobrih argumentov, večšine v izpeljevanju utemeljenih posledic in izogibanje neutemeljenim, občutljivost za problematične trditve in domneve, za neustrezne osnove sklepanj in sposobnost ocene trditev, domnev in sklepanj.

Ena ključnih sestavin kritičnega razmišljanja je »neformalna« logika, ki je nastala predvsem kot kritika formalne, deduktivne logike. Toda pojem ni enoznačen, v glavnem se vsi strinjajo, da gre za proučevanje dejanske rabe argumentov v njihovem »naravnem« okolju. Nekaterim to pomeni proučevanje jezikovnih in pragmatičnih aspektov argumentov (v nasprotju s formalno – logičnimi), drugim neformalne tehnike proučevanja sklepanj, ki tvorijo uvod v logiko, tretjim proučevanje zmot, četrtim pa pristop, ki se zaradi neustreznosti formalnih logičnih tehnik izogiba ali čim bolj minimalizira rabo formalne logike kot teorije analize in

¹ Dilemo omenja tudi WALTON D. N., 1987: 303. Empiricusa v pričujočem besedilu obravnavam podrobneje, tudi dilemo kot problem neformalne logike postavljam širše in drugače kot Walton.

ocene argumentov (Johnson in Blair, 1987). V tem sestavku se bom ukvarjal predvsem z neformalno logiko in zaradi enostavnosti prevzel oznako neformalne logike kot teorije argumentov in argumentativnih zmot (Johnson in Blair, 2002).

2.

Kljub sodobnemu razcvetu in dolgi zgodovini pa ima neformalna logika od vsega začetka težave s svojimi teoretskimi temelji. Pravzaprav ni dosti napredovala od stanja, ki ga Kuhn (1998) označuje kot *nezrela znanost*, zanj pa je značilno naključno nabiranje dejstev, odsotnost enotnega raziskovalnega programa in konsenza o osnovah discipline, nastop nasprotujočih si šol s povsem različnimi pojmovanji, kaj so osnovni problemi discipline in s kakšnimi merili naj bi teorije ocenjevali. V takšnem nezrelem stanju naj bi bile po Kuhnu prve zgodovinske spekulacije o zvezdah, astrologija in morda tudi sodobno družboslovje, kar vsaj nekoliko rehabilitira status neformalne logike, kjer imamo med drugim: teorijo zmot, teorijo dialoga, teorijo iger, pragma-dialektiko, jezikovno pragmatiko

Walton in Brinton (1997: 9) pravita, da »neformalna logika še ni jasno definirana disciplina, področje organizirano okrog dobro definiranih in sistematičnih tehnik, s katerimi se vsi strinjajo, ki imajo določeno strukturo in jih uporabnik lahko uporabi na način, ki vedno privede do jasnega izida.« No, zdi se mi, da je eno od osnovnih teoretskih zagat tega področja dobro predstavil že Sextus Empiricus¹ (2 –3. st. n. št.):

Kar se tiče sofizmov, za katere se zdi, da naj bi jih logika bila še posebej primerna zavrniti, je njihovo razkrivanje brez vsake koristi. V tistih primerih pa, ko je takšno razkritje koristno, jih ne pojasni logik, ampak tisti, ki ima na vsakem od določenih področij ustrezno znanje (*techné*) in razume povezave ustreznih dejstev (*Očrt pironizma II*, 236; Benson, 1996: 167).

Empiricus je zdravnik, ki ima zato o tem področju ustrezno znanje in tako navaja naslednji primer:

Ko bolezen popusti, sta primerna raznovrstna dieta in vino. Pri vsaki bolezni nastopi faza ublažitve, preden minejo prvi trije dnevi. Torej je v večini primerov nujno, da predpišemo raznovrstno dieto in vino, preden minejo prvi trije dnevi (*Očrt pironizma II*, 236; Benson, 1996: 167).

Po Sextusovem mnenju logik o kakovosti tega sklepanja ne more reči ničesar, nekaj lahko pove samo zdravnik, ki se kot strokovnjak zaveda dvoumnosti fraze, »ko bolezen popusti.« Ta lahko označuje celotno bolezen ali pa težnjo po izboljšanju po vsakem posameznem napadu bolezni. Izboljšanje po posameznem napadu največkrat zares nastopi, še preden minejo prvi trije dnevi, toda raznovrstna dieta in vino sta (za Sextusa) primerna šele, ko se izboljša celotno bolezensko stanje. Sklep ne sledi, saj je prva premisa resnična, če jo razumemo, kot da gre za izboljšanje celotnega stanja bolezni, druga pa je resnična, ko gre za posamezen napad bolezni (*Očrt pironizma II*, 238; Benson, 1996: 167).

² Pri poplavi učbenikov, ki izhajajo o tej temi, so seveda izjeme pa tudi kakšni vmesni pristopi.

Karkoli si že mislimo o medicinski vrednosti teh napotkov, ima splošna poanta še danes svojo težo: (neformalna) logika nam nič ne pomaga, ko gre za pojasnilo vsebinskih problemov.

Ampak tam, kjer morda res kaj pojasni, se zdi, da je takšno pojasnilo nekoristno. Neformalna logika je tako ali trivialna ali pa pojasnjevalno neuporabna in nemočna. Sextus navaja kot primer trivialnosti »argument,« ki se pripisuje Anaxagori: »Sneg je zamrznjena voda. Voda je temne barve. Torej je sneg temne barve.« (*Očrt pironizma II*, 244; Benson, 1996: 168). Očitno naj bi nam logika omogočila, da ta primer razkrijemo kot sofizem, kar pa se zdi Sextusu zaradi očitne neresničnosti sklepa povsem prazno in nekoristno znanje.

Če se osredotočimo na univerzalne in od teme neodvisne veščine razmišljanja, bomo pristali pri formalni logiki, ki se dandanes sicer precej razlikuje od tega, kar karikirano prikazuje Sextus, a je njena uporabna vrednost v analizi »žive« argumentacije vseeno dvomljiva. Pravo, vsebinsko razmišljanje o določeni temi pa zahteva, da nekaj vemo o danem področju, torej vključuje znanje strokovnjaka. A ta znanja pridobimo s tem, ko postanemo strokovnjaki za določeno področje, ne pa s posebnim učenjem (neformalne) logike!

Zagata glede osnov discipline se na povsem empirični ravni zanimivo kaže v tipu učbenikov neformalne logike. Predvsem v britanski šoli prevladujejo nekakšni uvodi v znanstveno metodologijo, prosvetljeni »common sense,« tako tipični učbenik navaja dolge odlomke besedil, v analizo vključuje čim več strokovnega znanja in se ne ukvarja s poimenovanji in klasifikacijo zmot (prim., recimo, Fisher, 1988 in Thomson, 1996). Ameriška šola pa se ukvarja s popularnimi zadevami *polisa* in medijev, navaja množice kratkih odlomkov, ki jih je treba pravilno poimenovati in klasificirati (prim., recimo, Kahane 1995; Johnson in Blair, 1987).² In tu je Empiricusova dilema: angleški pristop je bolj smiseln, saj navaja več konteksta, toda dolge analize gredo v smer nabiranja strokovnega znanja o določenem področju. Ameriški pristop daje videz posebne znanosti – po določenih taksinomijah je zmot menda več kot sto – a je večkrat prav bedasto trivialen ali pa so kratki izseki, ki naj bi jih »analizirali«, dvoumni in brez širšega ozadja predmet čistega ugibanja.

Zagovorniki in tvorci neformalne logike se sami strinjajo (Johnson in Blair, 2002: 352), da je razvoj neformalne logike v popolnem nasprotju z razvojem formalne logike. Slednja se je v 19. stoletju začela kot revolucija na ravni teorije, ki se je potem počasi prenesla na raven logičnih učbenikov. Takšno zaporedje se zdi normalno: učbeniki so sredstvo, s katerim najnovejšo teorijo prenašamo na naslednje generacije, v njih ni strokovnih in teoretskih kontroverz. Neformalna logika pa po mnenju Johnson in Blaira ubira prav nasprotno pot – teoretski razvoj v veliki meri motivirajo praktični poskusi poučevanja presoje dejanske rabe argumentov.

3.

Ali so formalne logične tehnike zares nekoristne v proučevanju vsakdanjih argumentov, kot nakazuje že Sextus, danes pa vrsta sodobnih zagovornikov neformalne logike? Zanimivo je, da kar nekaj učbenikov neformalne logike (standard je recimo Copi in Cohen, 1991 in kasnejše izdaje) vključuje poglavje o silogistiki, ki danes v okviru formalne logike velja za preseženo logično orodje. Zdi pa se mi, da, čeprav je silogistika kot logična teorija nenatančna, je vseeno bližje »naivnemu« razumevanju logike naravnega jezika kot pa sodobna kvantifikacijska teorija,

katere model je bil pojem matematične funkcije (prim. tudi Sommers, 1984). Tehnika silogizmov se mi zdi kot tisto, čemur v računalništvu pravijo algoritmi »*quick and dirty*« – ne povsem točni, toda preprosti za učenje in rabo. Pregnana iz sodobne formalne logike silogistika živi novo življenje kot eno uporabnih univerzalnih orodij proučevanja vsakdanje argumentacije.

Zagovorniki neformalne logike radi podcenjujejo praktično vrednost simbolne logike. Morda sploh zahtevamo preveč od teoretskih znanosti – tudi psihologija ne daje ravno uporabnega vpogleda v tipe osebnosti in motivacij. Že Whitehead pa opozarja na praktične vrednote natančne logične notacije:

S tem ko nas razreši nepotrebne dela, dober logični zapis omogoči, da se osredotočimo na zahtevnejše probleme ... S pomočjo simbolizma lahko tiste prehode v sklepanjih, ki bi drugače zahtevali višje možganske funkcije, opravimo skoraj mehansko, »na oko«. Globoko zmoten je truzem, ki ga ponavljajo vse pogrošne knjige in razni ugledneži v svojih javnih govorih, da bi morali kultivirati navado razmišljanja o tem, kar počnemo. Prav nasprotno je res. Civilizacija napreduje tako, da širi območje pomembnih operacij, ki jih lahko izvajamo, ne da bi o njih sploh razmišljali (Whitehead, 1911: 59).

Starši in osnovnošolski učitelji imajo najbrž svoje mnenje o vplivu »kalkulatorjev« na sposobnost obvladovanja poštevanke. A dejstvo je, da tudi v neformalni logiki uporabljamo diagrame, ki naj bi omogočili, da sklepalne odnose in odnose podpore razberemo takoj, »brez razmišljanja«. Za utemeljitelja sodobne formalne logike, Fregeja, je razlika med rabo simbolnega jezika in rabo naravnega jezika v logiki podobna razliki med rabo mikroskopa in golega očesa v biologiji. A tudi v biologiji mikroskopa ne potrebujemo vedno, velikokrat zadostuje golo oko. In včasih preveč natančnosti celo škodi. Na vprašanje, kako natančno moramo simbolizirati logično zgradbo, je Quine, znani ameriški logik in filozof, zagovarjal staro življenjsko modrost: Ne praskaj se tam, kjer te ne srbi! Prikaži natanko toliko oblike, kolikor je potrebuješ za analizo odnosov logičnega sledenja. Sploh nas v neformalni logiki praviloma zanimajo vsakdanji argumenti, ki so redko deduktivni, zato je še bolj smiseln bolj grob prikaz logične oblike.

Analizo logične oblike najpreprosteje prikažemo z metodo logične analogije. Ko se vprašamo, ali sklep sledi iz danih premis, najprej razberemo logično zgradbo proučevanega argumenta, potem pa iščemo argumente, ki so podobni izvornemu argumentu v tem, da imajo enako obliko. Če najdemo primer izvorne oblike, v kateri so premise očitno resnične, sklep pa očitno neresničen, potem v izvornem argumentu sklep ne sledi iz premis. Ko študente pri uvodu v logiko vprašam, ali je sklepanje »Noben bivol ni konj. Noben konj ni raca. Torej noben bivol ni raca.« veljavno, večina meni, da sklep zares sledi, saj je vendar vse resnično. Vstop v »znanost« logike je uzrtje oblike »Noben B ni K. Noben K ni R. Torej noben B ni R«, ki ji takoj najdemo protiprimer (naj bo »R« – biti rogat, potem dobimo neresničen sklep »Noben bivol ni rogat.«), zato oblika ni veljavna in tudi izvorni sklep ne sledi.

Tudi v neformalni logiki so za proučevanje odnosov sledenja pomembna vprašanja oblike in iskanje protiprimerov. Le da ni vnaprej in enoznačno določeno, kako priti do prave oblike. Vzemimo naslednji znameniti filozofski primer:

Potem sem skrbno pregledal, kaj sem, in ugotovil, da lahko domnevam, da nimam telesa in da ni nobenega sveta ali kraja, na katerem bi bil. Nisem pa si mogel zamisliti,

da mene ni, nasprotno, že iz samega dejstva, da sem dvomil o obstoju drugih stvari, je jasno in zanesljivo sledilo, da sem. Ko pa bi nehal misliti, potem, četudi bi vsi predmeti, ki sem si jih kadarkoli zamišljal, v realnosti obstajali, jaz sam ne bi imel nikakršnega razloga za prepričanje o njihovem obstoju. Zato sem sklepal, da sem substanca, katere celotno bistvo ali narava je v mišljenju in ki za svoj obstoj ne potrebuje nobenega mesta in njen obstoj ni odvisen od nobene snovne stvari. Zato je »jaz,« torej duša, po kateri sem to, kar sem, povsem drugačen od telesa in celo spoznanju dostopnejši kot pa telo in tak, da četudi ne bi bilo telesa, bi »jaz« še vedno bil vse to, kar je (Descartes, *Razprava o metodi*, 4. del).

»Izurjeno« logično oko bo takoj prepoznalo, da je za oceno argumenta relevantna samo naslednja shema: »Lahko si zamislim, da X ne obstaja. Ne morem si zamisliti, da jaz ne obstajam. Torej, jaz nisem X.«, kjer »X« označuje moje fizično telo, »jaz« pa je, kot vemo, za Descartesa psihična, nesnovna substanca. Protiprimera ni težko najti. Denimo, da doživim izgubo spomina in gledam svoje stare fotografije, ne da bi se na njih prepoznal. Naj bo »X« »oseba na tej fotografiji«. Potem dobimo naslednje neveljavno sklepanje: »Lahko si zamislim, da oseba na tej fotografiji ne obstaja. Ne morem si zamisliti, da jaz ne obstajam. Torej, jaz nisem oseba na tej fotografiji.« Kot je vedel že Leibniz – iz zamisljivosti razlike med psihičnim in fizičnim sledi samo to, da lahko dvomimo o njuni istovetnosti, ne pa še njuna dejanska razlika.

Proučevanje različnih argumentov in njihovih oblik na različnih ravneh splošnosti in podrobnosti je edini način, da se naučimo prepoznati sheme, ki so pomembne za analizo sklepalnih odnosov. Mislim, da del zagat s teoretskimi osnovami neformalne logike lahko pripišemo splošnemu problemu »uporabnih« ved. Na »uporabno« logiko lahko gledamo kot na teoretsko znanost (tako kot, denimo, fiziko ali zgodovino) ali pa kot na večino, ki jo obvladamo, tako kot igranje klavirja ali mizarjenje. Veščin pa se ne da predstaviti v obliki nekega čvrstega korpusa spoznanj.

V splošnem – formalnem in neformalnem – proučevanju argumentov naletimo na nekaj pravil in postopkov, ki se ponavljajo. Cilj logičnega proučevanja argumentov je vedno enak: prepoznavanje strukture argumentov in ocena, kako dobri so. Videti podobno (strukturo, zakonitost, obliko) v različnem in razbrati različno (okolščine, strukturo, razmerja...) v podobnem je ena ključnih sposobnosti kritičnega razmišljanja. Ta sposobnost vključuje: (i) sposobnost prepoznati neko tipično *obliko* in sposobnost najti *primer* zanjo; (ii) sposobnost najti *protiprimer* tej obliki. Za oboje pa potrebujemo sposobnost premikanja v prostoru *možnega* in *zamisljivega* – kaj bi lahko bilo res, pa ni? V tem prepoznamo klasični pojem logičnega sledenja: Ali je mogoče, da so premise resnične, sklep pa ne? Toda zamisljivost je odvisna od naše »domišljije«, če je ta revna, če o določenem področju nimamo dovolj znanja, nam nobena tehnika ne bo pomagala. V tem je čar in obenem slabost formalne logike. Tudi če o problemu ničesar ne vemo, lahko poiščemo nevtralno logično ogrodje in potem v logičnem sistemu »izračunamo«, ali sklep sledi. Slabost pa je v tem, da večina zanimivih argumentov ni deduktivnih (izračunljivih), če pa so, potem je najbolj zanimivo vprašanje, zakaj sploh sprejeti premise in kaj so alternativna pojasnila, kar pa bo zares odvisno od našega védenja o določeni temi. Tudi v neformalnem proučevanju argumentov, že zaradi lažjega vpogleda v odnose med posameznimi deli, pa iščemo oblike ter uporabljamo grafični in shematski način označevanja. Toda v splošni teoriji argumentacije moramo upoštevati tudi vpliv konteksta ter retorične in dialoške razsežnosti dejanskih argumentacij.

4.

Enega najbolj znanih modelov proučevanja argumentov v neformalni logiki je razvil S. Toulmin (2003), za katerega je tisto, kar je dobro sklepanje na enem področju (v enem kontekstu), lahko povsem zmotno na drugem. Analiza argumentov je potem le uporabna *epistemologija* – v uspešnem argumentu je pred nami zadostna evidenca, ki podpira sklep, toda merila zadostnosti so odvisna od narave problema, za katerega gre. S tem se lahko delno strinjam, le da bi jaz vseeno dal večjo težo enotnemu in od teme neodvisnemu pristopu k proučevanju argumentov. Sprejemljiv univerzalen pristop, ki natančneje določa, kaj so vprašanja logike in kaj epistemologije (in pragmatike, kot bi sam dodal) v analizi argumentov ponuja T. Parsons (1996).

Parsons najprej opozori na problem interpretacije, ki je dobro znan tistim, ki se lotevajo proučevanja filozofskih argumentov. Velikokrat je težava prav v tem, da moramo besedila najprej *interpretirati*, šele potem lahko ocenjujemo argumente. Ko prepoznamo ogrodje (sklep, premise, eksplicitno navedene korake), nas čaka dopolnjevanje, razjasnjevanje dvoumnosti in drugih problematičnih mest. Interpretacija je lahko zahtevno strokovno delo – določena mesta so nejasna, manjka nam podatkov ali pa smo soočeni z med seboj nasprotujočimi si podatki. Po tem postopku res dobimo »čisti« logični argument – a zavedati se moramo, da je možnih več interpretacij istega besedila.

Vzemimo kot primer znani argument G. E. Moora, ki ga pogosto navajajo kot: »To sta dve roki. Če sta to roki, potem obstaja zunanji svet. Torej obstaja zunanji svet.« V običajni interpretaciji gre za dokaz obstoja zunanjega sveta, namenjen skeptiku, ki oobstoju zunanjega sveta dvomi. Toda v tej poenostavitvi se marsikaj izgubi. Vzemimo prvi odstavek izvirnika:

Čeprav Kant trdi, da je po njegovem mnenju mogoč en sam dokaz obstoja stvari zunaj nas – namreč tisti, ki ga je podal on sam –, se mi zdi, daleč od tega, da lahko sam zdaj podam veliko različnih dokazov in vsak od njih je popolnoma strog. ... Zdaj, na primer, lahko dokažem, da obstajata dve človeški roki. Kako? Tako, da dvignem svoji roki in rečem, medtem ko naredim določeno kretnjo s svojo desno roko, »tu je ena roka« in dodam, ko z levo naredim podobno kretnjo, »in tu je druga«. In če sem s tem *ipso facto* dokazal obstoj zunanjih stvari, potem boste uvideli, da lahko to zdaj storim še na veliko drugih načinov, vendar ni nikakršne potrebe, da bi množil primere.³

Iz odlomka je razvidno, da je za Moora dokaz neka javna demonstracija (gre za zapis javnega predavanja, na katerem je Moore dejansko mahal z rokami), njegov cilj pa je ovreči idealista (Kant za Moora), za katerega je vsa realnost nekaj duhu notranjega.

V zvezi s problemom interpretacije in rekonstrukcije argumentov Parsons uvaja uporaben pojem *okvirja* (angl. »*setting*«) argumenta, ki zajema množico trditev, ki so za avtorja sprejeta dejstva in množico pravil sklepanja (oblik argumentov), ki so zanj sprejemljiva. Primerjajmo dva dokaza za obstoj zunanjega sveta, Descartesov in Moorov. Descartesova pot je znana, dolga in stroga – najprej se prebijemo do *Cogita*, potem sledi jasna in razločna zaznava, s katero pridemo do ideje Boga, ki nas ne vara, in na koncu sledi realnost zunanjega sveta. Moorovo mahanje z rokami se zdi v primerjavi s tem prav komično. Moore privzame kot nevprašljivi del svojega okvira, da je pred njegovim obrazom zares roka. Če pa bi Descartes uporabil takšno premiso, bi s tem predpostavil tisto, kar šele mora dokazati.

Po tem modelu lahko *logično* uspešno argumentiramo za karkoli in pri tem izhajamo iz poljubnega okvira. Denimo, da vas obide trenutni dvom o obstoju materialnih predmetov, o svojih drugih vsakdanjih prepričanjih pa ne dvomite. V tem okviru bo Moorov argument za vas uspešen. V oceni *logične* moči nas zanima samo, ali sklep sledi iz danega okvira privzetih trditev. Za Descartesa okvir, v katerem že takoj nastopajo roke, ni sprejemljiv, zato je zanj tak argument neuspešen. A v tem primeru gre za kritiko Moorovega okvira, ne pa sklepanja.

Posebno vprašanje pa je, kdo nas bolj prepriča, kateri argument *naj* vzamemo za vodilo v iskanju resnice in v oblikovanju svojih prepričanj. V tem primeru gre za *epistemološka* in *normativna* vprašanja o okviru samem. Tu, denimo, nastopa zahteva, da mora biti okvir sprejemljiv za *razumno* osebo, ki pazljivo presoja o zadevi, zanjo premise ne smejo biti bolj dvomljive od sklepa, poznati jih moramo neodvisno od sklepa, ipd. (prim. Parsons, 1996: 184). Uvesti moramo normativni pojem »razumne« osebe, saj so, kot vemo, nekateri ljudje nagnjeni k temu, da sprejemajo ali dvomijo v najbolj »nore« kombinacije trditev. No, kaj sploh pomeni »biti razumen«? Tu je prostor za Toulminov relativizem in kontekstualizem. Sam bi v okvir vključil tudi pragmatično razsežnost – na koga se argument sploh naslavlja, koga želi prepričati.

V Moorovem dokazu zunanjega sveta bo skeptik trdil, da premisa »to je roka« sploh ni evidenca za obstoj zunanjega sveta, saj temelji na zaznavi, o kateri skeptik ravno dvomi. Preden vem, da imam dve roki, moram vedeti, da zunanji svet sploh obstaja, Moorov dokaz zato predpostavlja, kar bi moral šele dokazati, in je neuspešen, ker je *okvir* za skeptika (tako kot za Descartesa) nesprejemljiv. Če pa razumemo dokaz drugače, kot vprašanje, namenjeno navadnemu »smrtniku«: kaj je bolj sprejemljivo in verjetno, da je pred mano zares roka, ki je del zunanjega sveta, ali pa, da sem žrtev manipulacije, zaradi katere zunanjega sveta sploh ni, potem bo ocena drugačna – Moorov dokaz je uspešen, saj se nam zdi okvir povsem sprejemljiv. Uspešnost argumenta je odvisna tudi od občinstva, na katerega se naslavlja.

5.

Včasih se zdi, da je kritično razmišljanje bolj nekakšna miselna »drža,« v kateri je morda jasno, kako iskati (oblika, proti-primeri, alternative), ne pa, kaj bomo zares našli. Kljub temu pa je tudi tu nekaj splošnih napotkov, ki so morda zares »trivialni«, kot meni Empiricus, a to ne pomeni, da ne delujejo. Kar je trivialno, morda ni zanimivo, je pa resnično. In kot ve vsakdo, ki se ukvarja s poučevanjem – »trivialnost« je kontekstualno določen pojem, najbolj trivialne zadeve so lahko za nekoga globoka spoznanja.

Ena najpogostejših zmot v vsakdanji argumentaciji je zares *dvoumnost* – neki ključni pojem nastopa v argumentu v različnih pomenih. Morda obstaja celo »naturalistično« pojasnilo za to zmoto, ki se skriva v načinu, kako je v možganih kodirano znanje. Kognitivna ekonomija daje prednost enemu samemu pojmu, njegovi različni smisli pa se sprožijo v različnih kontekstih rabe. Stari sholastični recept za to zmoto je *Distinguo!* (porazlikuj različne pomene). No, če ničesar ne vemo o danem problemu, nam ta napotek ne pove dosti, kot ugotavlja Sextus. Ampak, ali smo zares vedno odvisni od znanj strokovnjakov?

Splošna izobrazba je vedno širša, nekatera področja pa so obča in zadevajo *topose* (kot bi rekel Aristotel), ki so stvar širše demokratične javnosti. Takšna so danes zares področja *polisa* in medijev, kar opravičuje tudi pristop tipičnih ameriških učbenikov. Vzemimo kot primer naslednjo, sicer strokovno izmenjavo mnenj o rabi drog:

⁴ Malo več o analizi te razprave prim. v Šuster, 2007.

⁵ Izraz »liberales« v »septem artes liberales« naj bi klasično pomenil, da gre za »veščine«, namenjene izobrazbi svobodnih ljudi in iskanju znanja v najstrožjem pomenu, v nasprotju z »artes illiberales«, ki se jih lotevamo zaradi ekonomskih interesov.

Ker ljudje uporabljajo droge, da se laže soočajo z eksistenčnimi problemi, ni prav, da jih zaradi takšnih poskusov zapi-ramo (*Sobotna priloga Dela*, 13. 11. 1999, str. 34).

V prispevku čez nekaj tednov najdemo protest proti takšni obravnavi drog:

Še bolj me preseneča trditev, da ljudje uporabljamo droge zato, da se laže soočamo z eksistenčnimi problemi. Če bi ta trditev vzdržala znanstveno preverjanje, bi to pomenilo velik preobrat v razvoju človeštva. To bi pomenilo, da bi bilo otroke dobro sistematično privajati na drogo že od spočetja in jim tako zagotoviti lažje soočanje z eksistenčnimi problemi. ... Namesto da bi se usmerili v iskanje odgovora na vprašanje, zakaj se nekateri ljudje ne znajo več sprostiti brez droge, raje utrjujemo uživanje drog kot normativno vedenje (*Sobotna priloga Dela*, 18. 12. 1999, str. 39).

Kako razumeti ključno trditev: »Ljudje uporabljajo droge, da se laže soočajo z eksistenčnimi problemi«? Kot opis dejstev, kjer gre za vprašanje, ali ljudje (zares) uporabljajo droge za soočanje z eksistenčnimi problemi? Ali kot opis *najstev* – ali naj ljudje uporabljajo droge za soočanje z eksistenčnimi problemi? Samo iz *dejstva* (če je to dejstvo), da ljudje uporabljajo droge zato, da se laže soočajo z eksistenčnimi problemi, še ne izhaja, da bi *morali* tako ravnati (kar se v obliki »strašila« potegne iz prvega odlomka). Številni športniki (žal) uporabljajo poživila, da laže premagujejo telesne napore in dosegajo boljše izide. Ampak iz tega dejstva še ne izhaja nikakršna norma – da bi športniki *morali* tako ravnati.

Problem je seveda kompleksen in za celovito razpravo morda res potrebujemo strokovna znanja in podatke. Mislim pa, da razkritje dvoumnosti, ki jo prikaže preprost proti-primer, ne zahteva posebnih medicinskih znanj.⁴ V tem smislu bi morale tehnike neformalne logike biti splošno znane in vgrajene v izobraževalni sistem kot del splošnega vedenja in intelektualnih veščin vsakega »svobodnega« človeka.⁵

Literatura

- COPI, I. M., COHEN, C. (1991): *Introduction to Logic*. McMillan. New York (in druge izdaje).
- DEWEY, J. (1910): *How we Think*. New York, Dover.
- FISHER, A. (1988): *The Logic of Real Arguments*. Cambridge, Cambridge University Press.
- JOHNSON, R. H., BLAIR, J. A. (1987): *Logical Self-defense*. Toronto and New York, McGraw-Hill Ryerson.
- JOHNSON, R. H., BLAIR, J. A. (2002): *Informal Logic and the reconfiguration of logic*. V: GABBAY, D. M., JOHNSON, R. H., OHLBACH, H. J., WOODS, J. (ur.): *Handbook of the logic of argument and inference*. North Holland. Elsevier, 339–396.
- KAHANE, H. (1995): *Logic and Contemporary Rhetoric*. Belmont, Wadsworth Publishing Company.
- KANT, I. (2001): *Kritika čistega uma 1/4*. Problemi 36, 1–2.
- KUHN, T. (1998): *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana, Krtina.
- MATES, B. (1996): *The skeptic way: Sextus Empiricus's Outlines of Pyrrhonism*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- PARSONS, T. (1996): *What is an Argument?* The Journal of Philosophy 93, 164–185.

- SOMMERS, F. (1984): *The Logic of Natural Language*. Oxford, Oxford University Press.
- ŠUSTER, D. (2007): *Argumenti za filozofe*. Filozofija na maturi, 1–2.
- THOMSON, A. (1996): *Critical Reasoning*. London, Routledge.
- TOULMIN, S. (2003): *The Uses of Argument*. Cambridge, Cambridge University Press.
- WALTON, D. N. (1987): *Informal Fallacies*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- WALTON, D. N. in BRINTON, A (ur.) (1997): *Historical Foundations of Informal Logic*. Ashgate Publishing Company.
- WHITEHEAD, A. N. (1911): *An Introduction to Mathematics*. Oxford, The Clarendon Press. Navedeno po
- JACQUETTE, D. (1994): *Formalization in Philosophical Logic*. *Monist* 77, 358–376.